

Biedrība "Latvijas Platforma attīstības sadarbībai"
Reģ. nr. 40008084078, Ģertrūdes iela 19/21-3, Rīga, LV-1011
Tālrunis 67846469, fakss 67846466, info@lapas.lv, www.lapas.lv

LAPAS PĒTĪJUMS 2008-1

Attīstības izglītības jautājumi Latvijas pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu saturā

Lai saprastu, vai un cik lielā mērā Latvijas pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu saturā tiek iekļauti attīstības izglītības jautājumi, ir svarīgi pievērsties vairāku aspektu apskatei: pirmkārt, attīstības izglītības jēdzienam kā tādām un tā nozīmes skaidrojumam; otrkārt, to dokumentu un procesu analīzei, kas nosaka dažādu jautājumu iekļaušanu pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības programmu un mācību priekšmetu saturā.

Attīstības izglītības jēdziens un tā nozīme

Pēc Latvijas Platformas Attīstības sadarbībai (LAPAS) iniciatīvas izstrādātās "Attīstības izglītības pamatnostādnes 2008. – 2015.gadam" **attīstības izglītību** definē kā "aktīvu mācīšanās procesu, kas, balstoties uz solidaritātes, vienlīdzības, iekļaušanas un sadarbības principiem, veido sabiedrības izpratni un veicina indivīdu un organizāciju līdzdalību aktuālu vietējo un globālo jautājumu risināšanā"¹. Ņemot vērā, ka attīstības izglītības jēdziens Latvijā parādījies salīdzinājumā nesen, vienlaikus ar attīstības sadarbības veidošanas centieniem, ir svarīgi izskaidrot šī jēdziena nozīmi, kas lielākai daļai sabiedrības varētu būt sveša.

Atsaucoties uz LAPAS skaidrojumu, "Attīstības izglītība palīdz cilvēkiem izprast trūcīgo un mazāk attīstīto valstu problēmas un veido izpratni par to, kā šīs problēmas iespaido katru no mums un kāda ir mūsu ietekme šajās zemēs. Tā ir būtiska formālās un neformālās izglītības daļa, nodrošinot nepieciešamās zināšanas un izpratni, attīstot prasmes un veidojot attieksmes, lai iedzīvotāji kļūtu par zinošiem, pārliecinātiem un atbildīgiem pilsoņiem". Attīstības izglītība iet roku rokā ar globālo izglītību, cilvēktiesību izglītību, ilgtspējīgas attīstības izglītību, miera un konfliktu novēršanas izglītību un starpkultūru izglītību. Tieši pēdējie atslēgvārdi palīdz daudz labāk izprast attīstības izglītības nozīmi, nodrošinot šī jēdziena skaidrojumu citu jomu kontekstā.

Dokumenti, kas nosaka pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības programmu un mācību priekšmetu saturu

Pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu satura analīzes nolūkos esmu pievērsusies LR Ministru Kabineta (MK) apstiprināto noteikumu saturiskai analīzei, jo tie ietver Latvijas pamatizglītības un vispārējās

¹ Attīstības izglītības pamatnostādnes 2008.-2015.gadam.

vidējās izglītības mācību iestāžu vadītājiem un pasniedzējiem saistošos noteikumus attiecībā uz mācību programmu un mācību priekšmetu satura ieviešanu. Šī pētījuma ietvaros apskatīti šādi MK dokumenti

- MK Noteikumi nr. 1027 **“Par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem”**(spēkā esoši no 2006. gada 23. decembra).

Noteikumi nosaka valsts standartu pamatizglītībā – pamatizglītības programmu galvenos mērķus un uzdevumus, pamatizglītības obligāto saturu, izglītojamo iegūtās pamatizglītības vērtēšanas pamatprincipus un kārtību, kā arī pamatizglītības mācību priekšmetu standartus – mācību priekšmetu galvenos mērķus un uzdevumus, mācību priekšmetu obligāto saturu, pamatprasības attiecībā uz mācību priekšmetu apguvi, mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus.

- MK Noteikumi nr. 715 **“Par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās izglītības mācību priekšmetu standartiem”** (spēkā esoši no 2008.gada 1.septembra).

Noteikumi nosaka valsts vispārējās vidējās izglītības standartu - vispārējās vidējās izglītības programmu galvenos mērķus un uzdevumus, vispārējās vidējās izglītības obligāto saturu, izglītojamo iegūtās vispārējās vidējās izglītības vērtēšanas pamatprincipus un kārtību; kā arī vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartus - mācību priekšmetu galvenos mērķus un uzdevumus, mācību priekšmetu obligāto saturu, pamatprasības attiecībā uz mācību priekšmetu apguvi un mācību sasniegumu vērtēšanas formas un metodiskos paņēmienus.

Attīstības izglītības jautājumi vispārējās izglītības standartos

Analizējot attīstības izglītības klātbūtni Latvijas vispārējās izglītības mācību priekšmetu saturā, nākas izdalīt divus jautājumus – attīstības izglītības jēdziena klātbūtne un šī jēdziena pārstāvēto ideju klātbūtne mācību programmu un priekšmetu saturā. Attīstības izglītība kā jēdziens kā tāds neparādās MK noteikumos nr. 1027 un 715, bet par tās idejisko klātbūtni liecina virkne mērķu un uzdevumu, kas izvirzīti MK apstiprināto noteikumu kontekstā.

Attīstības izglītības jautājumi pamatizglītības mācību priekšmetu standartos

Latvijas vispārējās pamatizglītības programmu standarti

Pamatizglītības programmu galveno mērķu vidū iekļauts mērķis “sekmēt izglītojamā atbildīgu attieksmi pret sevi, ģimeni, sabiedrību, apkārtējo vidi un valsti” (2.4.). Pie uzdevumiem pieskaitīts “veidot priekšstatu un sapratni par galvenajiem dabas, sociālajiem un ilgtspējīgas attīstības procesiem, morāles un ētikas vērtībām” (3.1.) un “nodrošināt iespēju apgūt Latvijas pilsonim nepieciešamās zināšanas un demokrātijas vērtības” (3.4.).

Izglītības jomām raksturīgie mācību priekšmeti un galvenie uzdevumi (ar attīstības izglītību saistītie uzdevumi pasvītroti)

Nr. p.k.	Izglītības joma	Mācību priekšmeti	Galvenie uzdevumi
1	2	3	4

1.1.	Tehnoloģiju un zinātņu pamati	Matemātika Dabaszinības Fizika Ķīmija Bioloģija Ģeogrāfija Informātika	<p>Nodrošināt iespēju apgūt pamatzināšanas par matemātikas un dabaszinātņu likumsakarībām, informācijas tehnoloģiju izmantošanas iespējām, veicinot dabas vienotības izpratni.</p> <p>Veicināt pētniecības darba pamatu apguvi, vērojot parādības un procesus dabā, izmantojot matemātiskos modeļus un informācijas tehnoloģijas.</p> <p>Attīstīt izpratni par saistību starp matemātikas un dabaszinātņu sasniegumiem, tehnoloģijām, cilvēka ikdienas dzīvi, saimniecisko darbību un vidi, <u>radot nepieciešamību rūpēties par vides un veselības saglabāšanu.</u></p> <p>Attīstīt daudzveidīgu mācību pieredzi.</p>
1.2.	Valoda	Latviešu valoda Latviešu valoda un literatūra (mazākumtautību izglītības programmās) Mazākumtautības valoda (mazākumtautību izglītības programmās) Svešvaloda	<p>Veidot valodas kompetenci, tas ir, saprast runātā un rakstītā teksta domu; radoši izteikt savas domas rakstos un runā.</p> <p>Pilnveidot zināšanas par valodas sistēmu, tās likumsakarībām un īpatnībām.</p> <p>Izkopt valodas un saskarsmes kultūru.</p> <p>Mācīt uztvert valodu kā cilvēces un nacionālās kultūras sastāvdaļu un veidot personisku atbildību par savas valodas kultūru.</p> <p>Pilnveidot patstāvīgas mācīšanās prasmes.</p>
1.3.	Māksla	Literatūra Mūzika Vizuālā māksla	<p>Iepazīstināt ar dažādām mākslinieciskās izteiksmes formām.</p> <p>Rosināt izteikt sevi radošajos darbos, piedalīties mākslinieciskajā darbībā (piemēram, dziedāt, spēlēt, zīmēt, veidot, rakstīt), attīstīt mākslas darba uztveri.</p> <p>Iepazīstināt ar mākslas pasaules daudzveidību.</p> <p>Pilnveidot mācīšanās prasmes.</p>
1.4.	Cilvēks un sabiedrība	Latvijas un pasaules vēsture Sociālās zinības Mājturība un tehnoloģijas Sports Ētika Kristīgā mācība	<p><u>Veidot izpratni par cilvēka garīgās un fiziskās attīstības un pilsoniskuma vispārējiem nosacījumiem.</u></p> <p><u>Pilnveidot izpratni par sabiedrības uzbūvi un attīstību.</u></p> <p><u>Pilnveidot izpratni par ilgtspējīgu attīstību.</u></p> <p><u>Attīstīt pieredzi patstāvīgi, radoši un argumentēti interpretēt pagātnes un mūsdienu notikumus.</u></p> <p>Veidot saskarsmes un sadarbības prasmes.</p> <p>Sekmēt pozitīvu un aktīvu attieksmi pret dzīvi sabiedrībā un <u>attīstīt demokrātiskas pilsoniskas līdzdalības prasmes.</u></p>

Dabaszinības 1.-6.klasei (3. pielikums)

Mācību priekšmeta "Dabaszinības" mērķis ir radīt un pilnveidot izglītojamā interesi par dabas sistēmu un procesu pētīšanu, veidojot izpratni par dabas daudzveidību un vienotību, lai sekmētu labvēlīgu attieksmi pret vides un veselības saglabāšanu un uzlabošanu.

Viens no uzdevumiem Dabaszinību mācību priekšmetā minēts "izprast dabaszinātņu sasniegumu nozīmi cilvēku ikdienas dzīvē un apzināties vides un veselības saudzēšanas nepieciešamību, gūstot praktisku pieredzi vides kvalitātes saglabāšanā un uzlabošanā" (2.3)

Mācību priekšmeta obligātajā saturā iekļauti "drošības", "vides" un "veselības" jautājumi. Zīmīgi, ka skolēnu apziņa par tā rīcības ietekmi uz vidi tiek veidota jau pirmajās trīs klasēs. Piemēram, dabaszinību mācību priekšmeta pamatprasībās līdz 3.klasei iekļauta prasība skolēnam "sākt apzināties cilvēka saimnieciskās darbības izraisītās pārmaiņas dabā" (8.7), kas paredz, ka skolēns arī "zina galvenos sadzīves atkritumu veidus un piedalās sadzīves atkritumu savākšanā un šķirošanā" (8.4.), "zina galvenos gaisa un ūdens piesārņojuma avotus" (8.5.), "cenšas taupīgi izmantot ūdeni un citus dabas resursus".

Mācību priekšmeta komponents "Cilvēka un vides mijiedarbība" paredz, ka skolēns 6.klasē "izprot dabas resursu un enerģijas taupīšanas nepieciešamību un savā praktiskajā darbībā tos taupīgi izmanto" (12.6.); "zina apkārtējās vides piesārņojuma veidus un piesārņojuma izraisītājus" (12.7.). Tāpat šajā mācību posmā no skolēna tiek prasīts piedalīties "pasākumos, kas saistīti ar apkārtējās vides kvalitātes uzlabošanu, kā arī vietējo vides problēmu risināšanā" (12.13).

Fizika 8. – 9. klasei (4.pielikums)

Fizikas mācību priekšmeta mērķis ir "ir pilnveidot izglītojamā izpratni par dabas vienotību un sekmēt līdzatbildīgas attieksmes veidošanos apkārtējās vides kvalitātes uzlabošanai, izzinot fizikālās parādības un procesus, to cēloņus un likumsakarības". Zīmīgi, ka fizikas mācību priekšmetā liela uzmanība tiek pievērsta vides aizsardzības aspektam, kam veltīta atsevišķs komponents mācību priekšmetu standartos: "Fizika un ilgtspējīga attīstība". 9.15 punkts paredz, ka skolēns 9.klasē "saskata cilvēku saimnieciskās darbības radītās problēmas saistībā ar vidi (dabas resursu – akmeņogļu, gāzes un naftas krājumu – izsīkšana, ozona slāņa biezuma samazināšanās, elektroenerģijas ražošanas ietekme)". 9.16. punkts paredz, ka skolēns "apzinās fizikālo procesu (piesārņojums no siltumizolācijas materiāliem, siltuma dzinējiem, kurināmā sadegšanas produktiem, trokšņiem) ietekmi uz vidi un piedalās vides kvalitātes saglabāšanā un uzlabošanā".

Ķīmija 8.-9.klasei (5.pielikums)

Ķīmijas mācību priekšmeta mērķis ir "pilnveidot izglītojamo izpratni par dabas vienotību, atklājot vielu un to pārvērtību daudzveidību un saprātīgas izmantošanas nozīmi, lai veicinātu skolēnu līdzatbildīgu attieksmi sabiedrības ilgtspējīgas attīstības sekmēšanā" (2.) Līdzīgi kā fizikas un bioloģijas mācību priekšmetā no skolēna tiek prasītas ne tikai zināšanas, bet arī aktīva iesaiste ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanā. Ķīmijas mācību priekšmeta standarts paredz, ka "izprot sadzīves

atkritumu pārstrādes nepieciešamību, zina par atkritumu apsaimniekošanu Latvijā un piedalās atkritumu savākšanā un šķirošanā” (9.21.) un “apzinās dabas resursu (piemēram, ūdens, naftas, koksnes) taupīgas izmantošanas nepieciešamību un atbilstoši rīkojas” (9.22.). Tāpat standarti paredz, ka izglītojamais 9.klasē “gūst pieredzi kopējos projektos, kas saistīti ar vides kvalitātes saglabāšanu un uzlabošanu, kā arī organizē tos” (9.23.).

Bioloģija 7. – 9.klasei (6.pielikums)

Mācību priekšmeta standarta “Bioloģija” mērķis ir “pilnveidot skolēnu izpratni par dabas vienotību, sekmēt līdzatbildīgas attieksmes veidošanos vides un veselības saglabāšanā un uzlabošanā, izzinot bioloģiskās sistēmas un likumsakarības dabā” (2.). Pamatprasības mācību priekšmeta apguvei, beidzot 9.klasi ir:

- izprast vides aizsardzības nepieciešamību un problemātiku Latvijā un pasaulē (9.15);
- zināt, kādas organizācijas Latvijā un pasaulē nodarbojas ar vides aizsardzību un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu (9.16);
- apzināties dabas vērtību, Latvijas dabas un kultūrvides skaistumu un nozīmīgumu, ir motivēts saudzēt un rūpēties par to (9.17.);
- iesaistās bioloģiskās daudzveidības un vides kvalitātes saglabāšanas projektos (9.18.);
- izprast piesārņojuma ietekmi uz augiem, dzīvniekiem un cilvēka veselību (9.24.)

Ģeogrāfija 7.-9.klasei (7.pielikums)

Mācību priekšmeta “Ģeogrāfija” mērķis ir “pilnveidot izglītojamo izpratni par dabas un sociālo procesu daudzveidību pasaulē, to veidošanās un attīstības ģeogrāfiskajām likumsakarībām, lai apzinātos atbildību par dabas resursu ierobežotību un cilvēku saimnieciskās darbības izraisītajām sekām” (2.). Tā uzdevumi saistībā ar attīstības jautājumiem ir:

- pilnveidot zināšanas un izpratni par daudzveidīgiem Zemes dabas procesiem, parādībām un to veidošanās ģeogrāfiskajām likumsakarībām (3.1.);
- apgūt un izprast sociālo un ekonomisko procesu veidošanās likumsakarības dažādos pasaules reģionos un valstīs (3.2.);
- apzināties un izprast cilvēku saimnieciskās darbības dēļ radušās problēmas vietējā, reģionālā un globālā mērogā (3.4.).

Mācību priekšmeta obligātais saturs tiešā veidā pievēršas attīstības jautājumiem Latvijā un pasaulē, atvēlot lielu uzmanību dažādu likumsakarību izpētei. Mācību priekšmeta standarts paredz, ka skolēnam veidojas “izpratne par sociālo un ekonomisko procesu veidošanos pasaules valstīs” (5.), tajā skaitā par “pasaules iedzīvotājiem un iedzīvotāju teritoriālo izvietojumu” (5.1.), “iedzīvotāju dzīvesvidi, etnogrāfiskajām īpatnībām” (5.2.), kā arī par dabas resursiem un saimniecisko darbību pasaules reģionos” (5.3.).

Pamatprasības mācību priekšmeta apguvei, beidzot 9.klasi:

- izprot un lieto jēdzienus: demogrāfija, demogrāfiskie procesi, urbanizācija, aglomerācija, migrācija, migrācijas saldo, demogrāfiskā slodze, depopulācija (9.1.);

- zina iedzīvotāju skaitu pasaulē, Latvijā un izprot iedzīvotāju nevienmērīgu izvietojumu veicinošos (dabas un vēsturiskos) faktorus atsevišķās pasaules daļās (9.2.);
- zina iedzīvotāju migrācijas veidus un izprot ieceļotāju (ienācēju) pārvietošanās cēloņus (9.3.);
- izprot katra kontinenta pamatiedzīvotāju dzīvesveidu dažādību un prot to raksturot un salīdzināt, izmantojot dažādus informācijas avotus (9.6.);
- izprot citu etnisko grupu ieguldījumu Latvijas attīstībā dažādos valsts attīstības posmos un prot raksturot un salīdzināt sociāla rakstura problēmas Baltijas valstīs (9.8.);
- raksturo iedzīvotāju dzīves tradīcijas, nodarbošanos un darba apstākļu dažādību bagātajās un nabadzīgajās zemēs; spēj to salīdzināt, analizējot dažādus informācijas avotus (9.9.);
- zina, kas ir atjaunojamie, neatjaunojamie dabas resursi, un spēj novērtēt to nozīmi cilvēku saimnieciskajā darbībā reģionā, valstī (9.11.);
- prot analizēt un salīdzināt dabas resursu veidu ģeogrāfisko izvietojumu pasaules daļās, izmantojot dažādus informācijas avotus (9.12.);
- analizē un novērtē ekonomiskos un sociāla rakstura procesus Latvijā, Eiropā un pasaulē, izmantojot dažādus informācijas avotus (9.14.);
- apzinās saimnieciskās darbības ietekmē radītās ekoloģiskās problēmas Latvijā un Baltijas jūras baseina valstīs (11.2.);
- iegūst un izmanto informāciju par starpvalstu līmenī risinātajām vides un sociālajām problēmām; izsaka savu attieksmi pret tām (11.3.);
- izprot dabas katastrofu ietekmi uz cilvēka dzīves apstākļiem un valsts saimniecības attīstību noteiktos pasaules reģionos; prot to analizēt un novērtēt (11.4.);
- skaidro tuksnešu teritoriju paplašināšanās cēloņus noteiktos pasaules reģionos, izmantojot kartes (11.6.);
- apzinās mežu nozīmi dabas procesu norisē un cilvēku dzīvē; analizē mežu platību samazināšanās tendences pasaulē un Latvijā (11.7.);
- apzinās dabas aizsargājamo teritoriju (nacionālie parki, rezervāti, dabas parki) nepieciešamību un to nozīmi dabas vides saglabāšanā dažādos kontinentos (11.9.).

Latviešu valoda 1. – 9.klasei (9.pielikums)

Latviešu valodas apguves ietvaros saskaņā ar vispārējās pamatizglītības standartiem skolēniem paredzēts apgūt arī sociokultūras kompetences, kas apzīmē “cieņpilnu attieksmi pret dzimto valodu un citu etnosu valodām”.

Latvijas un pasaules vēsture 6. – 9.klasei (16.pielikums)

Latvijas un pasaules vēstures mācību priekšmeta mērķis ir “pilnveidot izglītojamā izpratni par cilvēces attīstības pamattendencēm, lai sekmētu nacionālās un eiropēiskās

identitātes veidošanos, veicinātu atbildīga, toleranta un demokrātiska savas valsts un Eiropas pilsoņa izaugsmi” (2.).

Mācību priekšmeta "Latvijas un pasaules vēsture" viens no uzdevumiem ir radīt izglītojamam iespēju: iegūt pamatzināšanas par tuvākās apkārtnes, Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures gaitu un cēloņsakarībām no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām (3.1.). Tā apguves rezultātā skolēnam jābūt zināšanām un izpratnei par svarīgākajiem vēstures posmiem:

Ar attīstības izglītību saistītās pamatprasības, beidzot 6.klasi ir:

- izprot, ka vēstures mācīšanās var palīdzēt iepazīt citus cilvēkus un kultūras (9.12.)
- zināt, ka daudzi Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures notikumi ir savā starpā saistīti (9.13.);
- izprot, ka pasaulē pastāv kultūru daudzveidība, un prot tās salīdzināt (9.15.);
- prot ar toleranci izturēties pret atšķirīgo citu kultūrā (9.16.).

Ar attīstības izglītību saistītās pamatprasības, beidzot 9.klasi ir:

- zina svarīgākos Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures periodus (12.1.);
- zina ievērojamākos Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures notikumus, izprot to vēsturisko nozīmi (12.3.);
- prot noteikt un identificēt Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures periodu raksturīgākās materiālās un garīgās kultūras liecības (12.4.);
- zina ievērojamākās Latvijas, Eiropas un pasaules vēsturiskās personas un viņu veikumu (12.5.);
- izprot un lieto jēdzienus: vēsture, reliģija, templis, valsts, demokrātija, aristokrātija, verdzība, vergi, republika, kolonija, reformas, province, impērija, islāms, protestantisms, koloniālisms, diktatūra, kapitālisms, sociālisms, nacionālisms, nācija, arodbiedrība, imperiālisms, aneksija un okupācija, fašisms, komunisms, aukstais karš, cilvēktiesības, totalitārisms, starptautiska organizācija, integrācija, progress, regress, holocausts (12.7.).

Sociālās zinības 1.-9.klasei (17.pielikums)

Mācību priekšmeta "Sociālās zinības" mērķis ir sekmēt sociālo procesu izpratni, kā arī izglītojamā gatavību pieņemt un īstenot sociāli atbildīgus lēmumus personiskajā, profesionālajā un sabiedriskajā dzīvē demokrātiskā sabiedrībā.

Mācību priekšmeta "Sociālās zinības" uzdevums ir radīt izglītojamam iespēju:

- veidot izpratni par sabiedrības sociālpolitiskās un ekonomiskās attīstības likumsakarībām un ētisko vērtību kopumu (2.1.);
- apgūt demokrātiskas pilsoniskās līdzdalības prasmes un izkopt tolerantu attieksmi pret kultūru daudzveidību (2.5.);
- apzināties veselības un dzīvības vērtību, savu un citu atbildību par veselību un veselīgu vidi, izkopt veselīgus paradumus (2.7.).

Mācību priekšmeta obligātais saturs paredz nostiprināt skolēna gatavību sociāli atbildīgai nostājai, kas ietver “pilsoniskās līdzdalības prasmes un toleranta attieksme pret atšķirīgām kultūrām” (3.3.).

Ar attīstības izglītību saistītās pamatprasības, beidzot 9.klasi ir:

- ir iecietīgs pret atšķirīgo (izņemot gadījumus, ja tiek aizskarta personības un sabiedrības drošība) (14.4.);
- apzinās altruisma nozīmi; izprot ziedošanas, sponsorēšanas, mecenātisma, filantropijas nepieciešamību, pamatojot to ar piemēriem (14.5.);
- prot prognozēt savas rīcības sekas, balstoties uz cēloņu un seku mijsakarību izpratni (15.22.);
- prot pastāstīt par pastāvīgo ētisko vērtību pasaulē un raksturot universālās ētiskās vērtības: labestību, godīgumu, taisnīgumu, iecietību, līdzcietību, uzticību, brīvību un pietāti pret dzīvību, patiesumu, draudzību, mīlestību, solidaritāti, cieņu (16.1.);
- prot pastāstīt, kas ir globalizācija, kādas ir tās izpausmes Latvijā un pasaulē (16.56.);
- zina jēdzienu "ilgtspējīga attīstība" un ilgtspējīgās attīstības saistību ar vides, ekonomisko un sociālo jomu (16.57.).

Attīstības izglītības jautājumi vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartos

Analizējot Latvijas vispārējās vidējās izglītības programmu standartus (MK Noteikumi nr. 715), nākas secināt, ka attīstības izglītības pārstāvētās idejas, kas saistītas ar globālo izglītību, cilvēktiesību izglītību, ilgtspējīgas attīstības izglītību, miera un konfliktu novēršanas izglītību un starpkultūru izglītību tiešā veidā caurauj vidējās izglītības programmu saturu, sākot ar kopējiem vispārējās vidējās izglītības programmu mērķiem un uzdevumiem, līdz pat atsevišķiem mācību priekšmetiem izvirzītajām pamatprasībām.

Starp vispārējās vidējās izglītības programmu kontekstā izvirzītajiem mērķiem minēts:

- (2.3.) sekmēt izglītojamā sociāli aktīvu attieksmi, saglabājot un attīstot savu valodu, etnisko un kultūras savdabību, kā arī pilnveidot izpratni par Latvijas Republikas Satversmē un citos tiesību aktos ietvertajiem cilvēktiesību pamatprincipiem;

Starp dažādajiem izvirzītajiem uzdevumiem uzskaitīti arī tādi uzdevumi, kā:

- (3.2.) radīt izpratni par sabiedrībā notiekošajiem procesiem un vēlmi līdzatbildīgi iesaistīties ilgtspējīgas sabiedrības attīstībā;
- (4.2.) sekmēt dažādu kultūru iepazīšanu, kultūras vērtību un nacionālās identitātes apzināšanos;
- (5.3.) pilnveidot izpratni par kultūras daudzveidību Latvijas un pasaules kultūras vērtību kontekstā;
- (5.4.) veicināt ieinteresētību un izpratni par savu vietu sabiedrībā, Latvijas un pasaules kultūras mantojumu, atbildīgu iekļaušanos kultūrvides veidošanā, pamatojoties uz demokrātijas principiem un humānām vērtībām;

- (5.5.) pilnveidot izpratni par sabiedrības veidošanās sociālekonomiskajām likumsakarībām un tās struktūras daudzveidību.

Šie mērķi un uzdevumi tiešā veidā sasaucas ar attīstības izglītības definīcijā ietvertu nepieciešamību "veidot sabiedrības izpratni un veicināt indivīdu un organizāciju līdzdalību aktuālu vietējo un globālo jautājumu risināšanā", balstoties uz savas un citu valstu kultūras, sociālekonomiskās, politiskās u.tml. situācijas izziņu.

Ar attīstības izglītību saistīto jautājumu iekļaušana atsevišķu mācību priekšmetu standartos

Latviešu valoda (MK Noteikumu nr. 715 1.pielikums)

Latviešu valodas mācību priekšmeta obligātajā saturā noteikta "sociokultūras kompetences" veidošana, kas sevī ietver "tolerantas valodas izmantošanu sadarbībai daudz kultūru sabiedrībā" (6.8) un "izpratnes veidošanu par verbālās un neverbālās nacionālās uzvedības īpatnībām starpkultūru dialogā". Lai arī šie mācību priekšmetā iekļautās pamatprasības nav tieši saistītas ar attīstības jautājumu izziņu, tās veido skolēna attieksmes un nodrošina līdzekļus starpkultūru saziņai.

Svešvaloda (2.pielikums)

Svešvalodas mācību priekšmeta viens no uzdevumiem ir radīt izglītojamajam iespēju "izmantot svešvalodu zināšanas un prasmes sociokultūru kontekstā informācijas ieguvei, atlasei un tālākai nodošanai" (3.2.). Pamatprasībās iekļauta "Komunikatīvās un valodas kompetences veidošana", kas nosaka, ka šī priekšmeta apguves rezultātā audzēknim jābūt spējīgam "toleranti uztvert Latvijas un citu valstu sociokultūras tradīciju un īpatnību izpausmes valodā".

Veselības mācība (9.pielikums)

Attīstības izglītībā nozīmīgais solidaritātes princips nolasāms vienā no "veselības mācības" mācību priekšmeta uzdevumiem: "iegūt izpratni par personīgo un sabiedrības atbildību par katra cilvēka veselību" (2.2.). Šis uzdevums tiek precizēts, nosakot pamatprasības priekšmetu apguvušajiem: "izprast HIV un AIDS problēmas pasaulē" (8.18), "paust savu viedokli par pasākumiem HIV infekcijas izplatības ierobežošanai un seksa industrijas cēloņiem un sekām" (8.19).

Ķīmija (11.pielikums)

Kā nozīmīgs elements ķīmijas mācību priekšmeta saturā minams iegūstspējīga attīstība, kas uzskaitīta audzēknim izvirzītajās pamatprasībās: "novērtēt tehnoloģiju attīstību ķīmijā un apzināties tās ietekmi uz indivīda dzīves kvalitāti un sabiedrības attīstību" (8.7); "novērtēt indivīda darbības ietekmi uz vides (ūdens, gaisa un augsnes) kvalitāti un apzināties indivīda un sabiedrības atbildību vides kvalitātes saglabāšanā" (8.8). Šīs abas pamatprasības tiešā veidā liek izglītojamajam apzināties indivīda lomu daudz plašāku procesu norisēs.

Bioloģija (12.pielikums)

Viens no mācību priekšmeta komponentiem ir "cilvēka, sabiedrības un vides mijiedarbības bioloģiskie aspekti" (5.), kura ietvaros audzēknim izvirzīta virkne ar ilgtspējīgu attīstību saistītu pamatprasību: "analizēt cilvēka darbības ietekmi uz organismiem un ekosistēmām, prognozēt iespējamās izmaiņas" (8.8.); "izprast dabas aizsardzības, dabas resursu (mežu, lauku, ūdeņu) racionālas izmantošanas nozīmi ekosistēmu stabilitātes un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanā" (8.9.); "pamatot videi draudzīgas rīcības nepieciešamību, izmantojot zināšanas bioloģijā, un apzinās

indivīda un sabiedrības atbildību vides kvalitātes saglabāšanā, rīkojas videi draudzīgi” (8.10.).

Dabaszinības (13.pielikums)

Dabaszinību mācību priekšmeta viens no uzdevumiem ir “veicināt līdzdalību sabiedrības ilgtspējīgā attīstībā, izprotot dabaszinātņu, tehnoloģiju un vides mijiedarbību” (2.3.). Dabaszinību viens no komponentiem ir “Cilvēka, sabiedrības un vides mijiedarbības dabaszinātniskais aspekts” (8.), kas nosaka audzēkņim pamatprasības “novērtēt vajadzību saprātīgi izmantot dabas resursus un izvērtēt alternatīvos risinājumus” (8.6.) un “izprast indivīda darbības ietekmi uz organismiem, ekosistēmām, fizikālajiem procesiem dabā un prognozēt iespējamās izmaiņas nākotnē” (8.7.).

Latvijas un pasaules vēsture (14.pielikums)

Viens no īstenojamajiem uzdevumiem mācību priekšmetā “Latvijas un pasaules vēsture” ir “papildināt zināšanas un izpratni par svarīgākajiem Latvijas, Eiropas un pasaules vēstures notikumiem, cēloņsakarībām, procesiem” (2.2.), kas tiešā veidā pievēršas notikumu apskatei starptautiskā mijiedarbībā, kas ir viens no attīstības izglītības centrālajiem uzdevumiem. Starp mācību priekšmeta pamatprasībām ir izvirzītas tādas, kas tiešā veidā sasaucas ar attīstības izglītības centrālajiem uzdevumiem un vērtībām: “izprast un kritiski vērtēt mūsdienu pasaules procesus” (8.29.), “apzināties ētisko un vispārcilvēcisko vērtību pārmantojamības nozīmi un nepieciešamību” (8.31.), “apzināties demokrātisku un pilsonisku sabiedrību kā vērtību” (8.32.), demonstrēt “tolerantu attieksmi pret mūsdienu pasaules daudzveidību” (8.33.).

Tāpat vistiešākā sasaiste ar attīstības izglītības jautājumiem saskatāma pamatprasībā audzēkņiem “izprast koloniālisma būtību un sekas” (10.10.) un “izprast, analizēt un vērtēt globalizācijas procesu, skaidro starptautisko organizāciju (Eiropas Savienība, NATO, ANO) veidošanās cēloņus, attīstības gaitu un to lomu mūsdienu procesos” (10.17.).

Ekonomika (15. pielikums)

Starp uzdevumiem, kas izvirzīti ekonomikas mācību priekšmetā, minami vairāki, kas sasaucas ar attīstības izglītības uzdevumiem: “veidot izpratni, kā indivīdu un sociālo grupu vērtības, intereses un rīcība var izmainīt sociālo, ekonomisko, politisko, tiesisko un kultūras vidi” (2.3.) un “veidot izpratni par indivīdu, sociālo grupu un valdības ekonomisko politiku un mērķiem makroekonomiskās stabilitātes un ilgtspējīgas ekonomikas attīstības nodrošināšanā” (2.4.).

Šī priekšmeta obligātajā saturā iekļauti tādi jēdzieni kā starptautiskā ekonomika, ekonomikas resursi, to efektīva izmantošana un globalizācija, proti, jautājumi, kas tiešā veidā atsaukas uz attīstību pasaulē. Starp pamatprasībām uzskaitītas tādas, kas ir svarīgas attīstības izglītības kontekstā: “izprast ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanas nozīmību” (8.27) un “izprast nabadzības būtību un saskata iespējas, kā paaugstināt sabiedrības labklājību” (9.3.).

Filozofija (16.pielikums)

Ar attīstības izglītību saistītā tematika parādās arī tādā mācību priekšmetā kā filozofija, kur viens no uzdevumiem ir “reflektēt par cilvēka būtību, izprotot personības veidošanās, cilvēku sociālās darbības un vides attiecību likumsakarības” (2.2.), radot iespēju audzēkņim diskutēt par sabiedrības attīstības perspektīvām globalizācijas kontekstā.

Ģeogrāfija (17. pielikums)

Ģeogrāfija ir mācību priekšmets, kas vistiešākā veidā pievēršas globālo procesu analīzei, apskatot to ietekmi uz vietējām norisēm. Ģeogrāfijas mācību priekšmets cenšas īstenot šādus ar attīstības izglītību saistītus uzdevumus: “padziļināt zināšanas un izpratni par pasaules reģionu demogrāfisko un sociālo procesu veidošanos, attīstību, izvērtējot un apzinoties to daudzveidības cēloņsakarības” (3.1.) un “pilnveidot izglītojamā spējas analizēt teorijas, notikumus, sabiedrības un dabas vides mijiedarbībā radītās problēmas un vērtēt ģeogrāfijas zinātnes nozīmi globālā un reģionālā mēroga pētījumos” (3.2.).

Mācību priekšmeta obligātajā saturā ietverti šādi elementi, kam ir liela nozīme globālo procesu izziņā: “demogrāfiskie procesi, iedzīvotāju demogrāfiskā un sociālā struktūra” (4.2.), “pasaules apdzīvojuma daudzveidība un to veidojošie komponenti” (4.3.) un “pasaules kultūru ģeogrāfiskā daudzveidība” (4.4.).

Ģeogrāfijas mācību priekšmeta standartā ietvertas pamatprasības:

- iegūt informāciju no plašsaziņas līdzekļiem par mūsdienu aktuāliem notikumiem pasaules reģionos un valstīs (8.1.);
- raksturot demogrāfiskos procesus, attīstību atsevišķos reģionos un valstīs, analizējot to veidojošos komponentus (8.3.);
- izprast iedzīvotāju ataudzes ietekmējošos faktorus un skaidro demogrāfiskās pārejas fāzes, minot konkrētu valstu piemērus (8.4.);
- izprast valsts un reģiona demogrāfiskās politikas ietekmi iedzīvotāju demogrāfiskajā un sociālajā struktūrā (8.5.);
- izprast iedzīvotāju izvietojuma ietekmējošos faktorus, raksturo urbanizācijas procesus reģionos, attīstītās un attīstības valstīs (8.6.);
- raksturot lauku apdzīvojuma daudzveidību, to attīstību bagātās un nabadzīgās zemēs (8.7.);
- raksturot iedzīvotāju migrācijas veidus, salīdzina migrācijas plūsmas pasaules reģionos, valstīs (8.8.);
- apzināt iedzīvotāju migrācijas procesā izveidojušās problēmas reģiona, valsts sociālajā vidē (8.9.);
- saskatīt sociālo problēmu cēloņus un sekas pilsētu aglomerācijās (8.10.);
- analizēt un vērtēt dažādu reliģisku un etnisku konfliktu cēloņus un sekas pasaules reģionos (8.12.);
- būt motivētam darboties vides aizsardzības jomā Zemes daudzveidības saglabāšanā (9.10.);
- izprast pasaules saimniecības struktūru, atsevišķu saimniecības nozaru izvietojuma likumsakarības un vērtēt to nozīmi sabiedrībā (10.1.);
- vērtēt dabas resursu nozīmi reģiona, valsts saimniecības nozaru attīstībā, resursu ierobežotības problēmas un valstu sadarbības lomu resursu izmantošanā (10.2.);
- interesēties par alternatīvo resursu izmantošanu un nozīmi pasaules reģionu, valstu ekonomikas attīstībā (10.3.);

- izprast investīciju nozīmi valsts sociālekonomisko procesu attīstībā (10.9);
- izprast globālo finanšu, darbaspēka un pakalpojumu veidošanās cēloņus un likumsakarības (10.12.);
- vērtēt globalizācijas ietekmi dabas vidē, ekonomikā un sociālajā sfērā (10.13.).

Politika un tiesības (19.pielikums)

Politikas mācību priekšmetā par vienu no uzdevumiem izvirzīts “veidot izpratni par pasaules procesu norisēm, problēmām un to savstarpējo saistību” (2.4.). Šis ir mācību priekšmets, kura obligātajā saturā iekļauti tādu terminu skaidrojums, kā “pilsoniskā sabiedrība”, “politiskā līdzdalība”.

Ētika (21.pielikums)

Ētika ir mācību priekšmets, kura ietvaros no izglītojamā tiek prasīta izpratne par “nepieciešamību saskaņot individuālās vēlmes ar sabiedrības interesēm un vēlmēm” (8.1.), kas iet roku rokā ar solidaritātes jēdzienu. Tāpat šis mācību priekšmets mudina skolēnus “apzināties globālā un lokālā ētisko kopsakarību” (9.6.).

Secinājumi

Vistiešākā veidā attīstības izglītība parādās tādos mācību priekšmetos, kā ģeogrāfija, Latvijas un pasaules vēsture un ekonomika, kur sociālie, politiskie, ekonomiskie utt. jautājumi tiek apskatīti kopsakarībās un kur tiek pievērsta pastiprināta uzmanība mijiedarbībai starp nacionālajiem un starptautiskajiem procesiem. Salīdzinoši liela uzmanība vietējās un globālās attīstības ilgtspējības jautājumiem tiek pievērsta tādos priekšmetos, kā dabaszinības un bioloģija, kā arī politika un tiesības.

Lielākoties vispārējās vidējās izglītības programmu saturā tiek īstenota izpratnes veicināšanas pieeja, tikai atsevišķos gadījumos mudinot uz konkrētu attieksmju veidošanos, vēl retāk, aicinot uz konkrētu rīcību. No visiem attīstības izglītības aptvertajiem jautājumiem vispārējās vidējās izglītības programmā visnepārprotamāk un visskaidrāk izpaužas vides aizsardzības un ilgtspējīgas attīstības jautājumi.

Lai arī vispārējās pamatizglītības un vidējās izglītības standarti pievērš lielu uzmanību ilgtspējas jautājumiem, vistiešākā atbildība par šo standartu ieviešanu gulst uz skolotāju un skolas administrācijas pleciem. Lielā mērā atkarībā no skolotāja personīgās iniciatīvas un angažētības līmeņa, būs atkarīgs, cik zinoši, līdzdarbīgi un līdzatbildīgi būs skolēni.

Secinājumi

Analizējot MK apstiprinātos Latvijas pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartus jāsecina, ka vismaz standartu līmenī attīstības jautājumiem pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetos tiek pievērsta visai liela uzmanība.

Kā pamatizglītības, tā vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetos ir integrēti ilgspējīgas attīstības jautājumi, tiek pievērsta liela uzmanība izpratnes veicināšanai par cilvēka un vides mijiedarbības likusakarībām, tiek veicināta aktīva izglītojamo iesaiste ilgspējīgas attīstības pasākumos, kas saistās ar resursu taupīgu izmantošanu, vides aizsardzību. Tāpat standarti paredz veidot un stiprināt izglītojamā pilsonisko izpratni, kā arī veicināt izpratni par sabiedrības sociālpolitiskās un ekonomiskās attīstības likumsakarībām un ētisko vērtību kopumu.

Vistiešākā veidā attīstības izglītība parādās tādos pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetos, kā “ģeogrāfija”, “Latvijas un pasaules vēsture”, kur sociālie, politiskie, ekonomiskie u.tml. jautājumi tiek apskatīti kopsakarībās un kur tiek pievērsta pastiprināta uzmanība mijiedarbībai starp nacionālajiem un starptautiskajiem procesiem. Ilgspējīgas attīstības kontekstā liela uzmanība vietējās un globālās attīstības jautājumiem tiek pievērsta tādos pamatizglītības mācību priekšmetos, kā “Dabaszinības” un “Bioloģija”, “Fizika” un “Ķīmija”. Analizējot pamatizglītības mācību priekšmetu standartus, nākas secināt, ka izglītojamajam pēc mācību priekšmetu programmu apguves vismaz teorētiski būtu jābūt visām nepieciešajām pamatzināšanām un prasmēm, lai izglītojamais varētu apzināties savas rīcības ietekmi uz apkārtējo vidi un saredzēt lietas ap sevi daudz plašākā attīstības kontekstā.

Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standarti paredz veicināt un padziļināt izglītojamā zināšanas un izpratni par jautājumiem, kas izskatīti jau pamatizglītības mācību priekšmetos. Gandrīz visu vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartos ietverta kāda no attīstības izglītības postulētajām vērtībām. No visiem attīstības izglītības aptvertajiem jautājumiem vispārējās vidējās izglītības programmā visnepārprotamāk un visskaidrāk izpaužas vides aizsardzības un ilgspējīgas attīstības jautājumi.

Lai arī pamatizglītības un vidējās izglītības standarti pievērš lielu uzmanību ilgspējas jautājumiem, tomēr jāuzsver, ka vistiešākā atbildība par šo standartu ieviešanu gulst uz skolotāju un skolas administrācijas pleciem. Lielā mērā atkarībā no skolotāja personīgās iniciatīvas un angažētības līmeņa, būs atkarīgs, cik zinoši, līdzdarbīgi un līdzatbildīgi attīstības jautājumos būs izglītojamie.

Pētījumu veica: Ilze Garoza